

Strah

Strah je tako prirodan i ljudska stvar, ali nije ni prirodno ni nužno da strah postane osnovno obeležje društva.

Pritisnuto bezbrojnim političkim kampanjama, društvo se nalazi u neobjavljenom vanrednom stanju. Vanredne vesti su najčešći oblik medijske komunikacije. Krićka javnost je potisnuta spinovima. Dijalog se zagubio u vici i buci dana. Umesto rasprave o različitim stanovištima, pratimo mobilizaciju istomišljenika.

Otuda strah nije neočekivan, vidimo da je on postao lokalna i globalna prepoznatljivost, pogotovu vidljiva u autoritarnim i kleptokratskim porecima. Ali masovnost straha dodatno plaši u društvu slabih institucija, otvorene neizvesnosti i rastuće zabrinutosti.

Potpuno je, dakle, razumno da se razuman čovek plaši, ali ti strahovi, koliko god bili utemeljeni, pripadaju privatnoj sferi. Problemi nastaju onda kada strah postane politička kategorija, kada on iz privatne sfere pređe u javnu sferu i zagospodari ukupnim javnim prostorom.

Mi se danas, u našem društvu, suočavamo sa industrijalizacijom straha. Jedni se plaše da neće imati ono čime sada raspolažu, drugi se plaše budućnosti, treći se plaše da budućnost uopšte nemaju, četvrti se plaše ove ili one vrste sukoba, peti se plaše cenzure ili, zapravo, robuju autocenzuri, šesti se plaše da će pasti u nemilost, sedmi se plaše da su već u nemilosti. I tako redom.

Svi ti strahovi nas podsećaju na činjenicu o kojoj se danas nedovoljno govori. Mi stalno slušamo da su nestale velike ideologije na kojima je nastao moderni svet, što bi u velikoj meri moglo da bude tačno, ali, ipak, nemojte nikada verovati do kraja u to. I ranije je bilo populističkih oblika vladavine, ali je populizam u tim situacijama bio samo sredstvo, a nikako sami cilj i osnovni sadržaj politike.

Danas je populizam u mnogim društvima osnovni cilj, ključno sredstvo i jedini sadržaj operativne politike i efektivne vlasti. Taj populizam se temelji na strahovima. Kada ne bi bilo strahova, toliko brojnih i raznovrsnih, na koje se stalno podsećamo, onda bi populizam izgubio ne samo sredstvo mobilizacije nego i samu supstancu. Oslobođeni svih scenarija o unutrašnjim i spoljnim neprijateljima, stalnim zaverama i večnim omrazama, ljudi bi se zapitali o društvenim i ličnim standardima, o nužnosti promene i o dostojanstvu vlastite svakodnevice.

Upravo zbog toga jeste važno pitanje straha. Ovo pitanje nas poziva da se suočimo s ključnim izazovima svoga vremena, da sumnjamo i preispitujemo, da se tim izazovima, koliko god nekada delovali strašno, smejemo u lice. Koliko god proisticao iz nekog osećanja užasa, taj smeh, zapravo, može biti katarzičan.

Problem sa strahom jeste u tome što on uvek predstavlja uvod u nasilje. Strah normalizuje nasilje čineći ga mogućim ishodom u privatnoj i javnoj svakodnevicu. Navikavajući nas na to da u nekom obliku može biti ostvaren, strah nas navikava na nasilje kao legitiman okvir delovanja.

Jedni se navikavaju da nasilje čine. Drugi se navikavaju da nasilje trpe.

Gojko Božović

Endru Vat, Laslo Andor

Populizam, štednja i demokratski deficit

Sušтина je u trijumfovanju u značajnim političkim debatama, jer se tako stiče legitimna moć za primenu politike. Mora se osmisliti politika za jedno bolje društvo i, povrh svega, izgraditi jaki i trajni savezi za njihovo sprovođenje.

Kritike Evropske unije ciljaju na politički problem – takozvani demokratski deficit – kao i onaj ekonomski (i društveni): štednja, ponekad podvedena pod širi pojam neoliberalizma. Često se tvrdi ili se jednostavno podrazumeva da postoji veza između jednog i drugog: prvi problem je glavni uzrok onog drugog. Birokrate u Briselu, Frankfurtu ili Luksemburgu deluju bez odgovarajućih demokratskih uvida i kontrole, što ih čini neupućenim u stvarne ljudske potrebe, te ih u tom smislu udaljava od njihovih briga i interesovanja. Stoga, kako se neretko navodi, politika predstavlja interese uske elite pre nego širokih narodnih masa.

Nesumnjivo je da postoje neki stvarni i bitni nedostaci u arhitekturi Evropske unije („državno uređenje“). Demokratski legitimitet mora da ojača, a lobiranje putem biznisa ima veliki uticaj na to. U ekonomskom pristupu, jasno je da se javlja sklonost ka „stabilnosti“, ka kojoj se naginje više nego ka „rastu“, zahvaljujući pravilima začaurenim u zakonodavstvu koje je teško promeniti. Međutim, mi ovde zastupamo mišljenje da slučaj uzročne veze, počev od nedostatka demokratije do neoliberalne politike, može da se obori na nekoliko osnova. Zakonska struktura Evropske unije ne osuđuje Uniju da sledi neoliberalni put.

Demokratija i tehokratija – primeri konfuzije

Žalbe na račun navodnog manjka demokratije u okviru Evropske unije odigrale su ključnu ulogu u debati o Bregzitu, najčešće u senci komentara „dala baba groš da u kolo uđe, sada daje dva da iz njega izađe“. Da bi Evropska unija postala jednako demokratska kao i Ujedinjeno Kraljevstvo, možda bi već dva puta izabrani Donald Tusk mogao biti zamenjen kraljevskom porodicom, Evropski parlament bi mogao da se svede na nešto proporcionalnija predstavništva, te da se zameni Gornjim domom koji se ne formira putem izbora, nego se pozicije uglavnom prenose i nasleđuju. Pisani Ustav bi takođe mogao da bude prerađen, a Evropska unija bi možda radije trebalo da se oslanja na precedentno pravo i sudsku praksu. Ostavljajući šalu na stranu, u javnim raspravama problem manjka demokratije se surovo preuveličava kroz neka sitna pogrešna tumačenja. U najvećoj meri, do toga dolazi zbog nesposobnosti da se Evropska unija sagleda kao celoviti oblik vladavine na višem nivou, što prouzrokuje glupe ali prečesto ponavljane i suviše retko preispitivane stavove i činjenice, kao što je tvrdnja kako je izvršno telo, Komisija, zapravo, „neizabrano“. Akademске studije ukazuju na neke

rešive detalje pre nego na suštinske probleme.

Iskustvo Grčke u rukama „trojke“ neretko se navodi kao dokaz manjka demokratije u stavovima Evropske unije. Ministar finansija Varufakis je, sa intelektualne tačke gledišta, verovatno znatno češće bio u pravu nego što nije. Međutim, u političkim debatama je ostajao izolovan, postavši neka vrsta jednočlane manjine u Evrogrupi. Nažalost, Grčka je omanula u pokušaju izgradnje jednoglasnog saveza uz pomoć kojeg bi mogla da se bori za daleko razumniji skup uslova za kredite ili raspodelu tereta, a da i ne spominjemo napredak u pravcu fiskalnog jedinstva. Činjenica da većina nije u pravu ili greši kada su u pitanju neki (presudni) pojmovi ne mora nužno da znači da je taj proces nedemokratski. Dok je Grčka imala demokratski legitimitet za svoju opoziciju u odnosu na izvesne politike, i osamnaest drugih evropskih vlada je takođe imalo takvu poziciju, te je i svaka pojedinačno morala da zastupa interese svojih glasača. Politika nametnuta Grčkoj je bila bezumna i možda je čak naudila i onima koji su je nametali, ali ipak nije bila nedemokratska.

Potezi Evrogrupe svakako bi mogli da se poprave. Verovatno je cela istina da bi joj veća vidljivost i otvorenost otežali mogućnost da zadrži dominantnu poziciju koja je daleko od akademskog kon-

senzusa. Ali to ne menja osnovni zaključak da većinu odluka, u stvari, donosi manjina (ili jedan čovek). Neki ma će to možda zvučati nesuvislo, ali sagledavanje činjenica sa strane ukazuje na to da u ovakvim slučajevima nije problem u previše moćnoj, nego u preslaboj tehnokratiji. Nešto nezavisniji odbor možda ne bi predstavljao potpuno rešenje problema, ali bi svakako mogao samo da pomogne.

Veliki deo problema jeste činjenica da rezultati i težnje koji mogu biti viđeni kao negativni neretko bivaju pripisivani, i to pogrešno, upravo nedostatku ili slabostima demokratije u Evropskoj uniji. Mađarski autoritarci, poljski konzervativci, britanski bankari, španski trgovinski unionisti, italijanski petozvezdaši i nemački zelenopartijci, svi ma njima se možda ne dopadaju razni politički ishodi. Ali su oni najčešće ujedinjeni tako što ih ubrajaju u strukturalne mane evropske politike. Suočeni s nacionalnim politikama kojima nisu skloni, oni uglavnom ne krije zakonodavno-političku strukturu koja stvara zakone; oni radije prihvataju da im nedostaje dovoljno podrške naroda, te umnogostručavaju trud da (iznova) osvoje izborna tela u okvirima datih nacionalnih pravila igre.

Birokratska tiranija ili desničarski nakrivljena hegemonija?

U onoj meri koliko strogost predstavlja gorući problem u Evropi ne može se reći da je razlog tome prvenstveno činjenica da je vladajućim aparat izolovan ili nedemokratski; pre bi se reklo da su, na presudnim raskršćima, desničarski opredeljene strane pobeđivale u raspravama na nacionalnom ili na nivou Evropske unije, te su tako imale političku većinu kako bi sprovele svoje zamisli. Da navedemo jedan nedavni primer: 2011, kada je politika dramatično skrenula ka fiskalnoj štednji i zatezanju kaiša i reformisanju Evropske zone, Evropska narodna partija (ENP) bila je glavna u sve tri institucije Evropske unije, gde je *Merkozy* (Merkelova/Sarkozi), tako-

zvani tandem, u svemu presuđivao. Zanimarivanje ove suštinske činjenice bila bi vrhunska analitička greška. Kako su levičarske stranke počele da osvajaju izbore počev od druge polovine 2011. godine, sastav Evropske komisije je počeo da se menja, a fokus politike Evropske unije je počeo makar delimično da naginje ka rastu, ulaganjima, zapošljavanju i društvenim pravima (takozvani Junkerov plan ulaganja, uz neke olakšice fiskalnih pravila).

Značajan uticaj stranačke politike na vladavinu Evropske unije ne označava ništa novo. Sredinom devedesetih desni centar je imao većinu u Savetu Evrope (Kol, Širak, Berlusconi, Mejdžor), te je stoga ovaj period proizveo pakt o stabilnosti i rastu, niz pravila i procedura koji su ograničavali opseg autonomnih i potencijalno kontraktiličnih fiskalnih politika na nacionalnom nivou. Nekoliko godina kasnije levi centar je preovladao evropskom politikom (Bler, Šreder, Žospen, D'Alema itd.) i vodio je sasvim drugi tip politike Evropske unije, Lisabonsku strategiju. Svakako, trajni uticaj ove strategije bio je manje naglašen od onih pređašnjih vladajućih grupisanja. Sama takva situacija može da suzi posledične političke izbore, ali ne pokreće presudno pitanje demokratskog legitimiteta. (Principi postavljeni u nacionalnim ustavima su takođe teško skloni promenama.) Rešenje leži u tome da se smanji broj tačaka gde je predviđen veto, putem reformisanja vladajućih struktura, tako da većinsko donošenje odluka može znatno lakše i šire da se primeni, na primer, pomeranjem izvan jednobraznosti poreskih pitanja.

Ova suštinska tačka može da se sagleda znatno sistematičnije. Od deset Evropskih komisija, počev od one kojom je predsedavao Roj Dženkins 1977. godine, samo je jedna (Prodi, od 1999) imala jasno opredeljenu većinu u vidu leve u Savetu Evrope. Ukupno njih sedam je imalo većinu u vidu desnog centra (EPP/ALDE). Ipak, skup članova Saveta

sačinjavaju ljudi koje su poslale nacionalne vlade, te njegov sastav odražava izborne rezultate u državama članicama. Na sličan način, u svakom Evropskom parlamentu, osim jednog, još od 1979, konzervativno-liberalne partije su formirale veći blok od levičarskih grupa. Članovi Evropskog parlamenta direktno su izabrani od strane glasača pri Evropskoj uniji (iako ne proporcionalno srazmerno, u korist manjih zemalja). Imajući sve to u vidu, skoro da se ne mora ni naglasiti da je u Savetu, što je pravo sedište moći Evropske unije, desni centar gvozdеном šakom držao vlast; zaista, sve partije naklonjene EPP-u su same po sebi držale većinu glasova u Savetu, skoro neprekidno (izuzev prelaznog perioda u kasnim devedesetim godinama XX veka).

Naprednjaci moraju da se suoče s „neprijatnom istinom“. Staviti je u ljusku oraha: desničarsku politiku – ili „neoliberalizam“, ukoliko vam je tako draže – nije bilo nametnuto protiv narodne volje od strane neizabrane tehnokratije, kako se često tvrdi. Iskreno rečeno, to je upravo ono što je demokratska politička većina u Evropi izglasavala u većini situacija.

Birokratski dim i ogledala

Održavanje fokusa na kritičkim debatama o tehnokratiji ili birokratiji obično služi jednom određenom cilju koji nije naučeni nego politički. Jedna od takvih namera može upravo biti i skretanje pažnje s partijskog političkog ili nacionalnog porekla, ili njihovih specifičnih ideja ili akcija. Ovakav taktički jezik nije stran Volfgangu Šojblu, na primer. Neizabrane birokrate Evropske unije su takođe laka žrtvena jagnjad kada pažnja treba da bude preusmerena s demokratikih isključivača i slabljenja vladavine zakona u pojedinim državama članicama.

U nekim drugim slučajevima napad populista na birokratiju predstavlja način da se zapakuje deregulaciona agenda. Bregzit je odličan primer za to. Evropska unija je dugo kritikovana od strane UKIP-a i mnogih konzervati-

vaca Ujedinjenog Kraljevstva zato što štiti (brojnu, neizabranu, preplaćenu itd.) birokratiju, te je stoga okarakterisana kao nedemokratska. Međutim, od trenutka referendum maska je počela da pada, a ključna tačka programa Bregzita, koja ima za cilj da se otarasi socijalnog i ekološkog zakonodavstva, postaje sve vidljivija.

Ukoliko bi trebalo da razvijemo nešto konstruktivniju raspravu, prevashodno mora da se prevaziđe odnos pojednostavljujuće tehnokratske protiv demokratske dihotomije. Crne i bele slike nemaju nikakvu svrhu u definisanju konkretnih koraka koji bi poboljšali učinak, kao i legitimitet unutar Evropske unije.

Evropska unija nije multilateralna organizacija (poput Svetske trgovinske organizacije ili Međunarodne organizacije rade), ali nije ni nacionalna država. Ona je moćnija na polju koordinisanja politike od one prvonavedene kategorije, te stoga takođe zahteva stroži uvid u nacionalno sprovođenje politike. Ali demokratska očekivanja ne mogu biti postavljena na isti nivo kao što je to slučaj u nacionalnim državama koje raspoređuju 40-50% BDP; budžet Evropske unije zauzima svega 1% BDP i ima ograničena svojstva preraspodele. Kako razviti tu „kuću na pola puta“ i rešiti sve probleme vezane s njom, upravo je to u srži debate o budućnosti Evrope koju je Evropska komisija želela da uokviri nedavnom Belom knjigom. Najskoriji je bio izbor predsednika Makrona u Francuskoj, koji je oživeo nade da se do rešenja može stići ako se krene u pravcu postepenih promena u integraciji, makar u naručju evropske zone.

S druge strane, kritike demokratskih deficita Evropske unije ne smeju biti nerazumno pobijene tako što će se takvi glasovi otpisati kao populistički. Korisnost reči populizam vrlo se brzo troši i ističe. Politika opozicije je možda postala previše populistička u Evropi upravo stoga što je vladajuća politika prekomerno naglasila tehnokratiju. Donete odluke su objašnjavane pravilima i stručnim izveštajima umesto nekim

drugim vrednostima i društvenim ciljevima. Ipak, kada određeni naprednjaci pogrešno shvate osnovni fokus i glavnu krivicu (za štednju, neoliberalne reforme itd) svaljuju na tehnokrate ili birokrate, umesto na političke sile koje ih kontrolišu, njihovi argumenti postaju jednako populistički i lišeni analize. Oni možda stavljaju akcenat na neke od današnjih ključnih problema i briga, ali malo je verovatno da će tako stići do pouzdanih strategija i rešenja.

Od kontrapopulizma do stvaranja saveza

Jedan od načina da se osigura takva situacija da ostane manje prostora za populističku opoziciju jeste oblikovanje osnovne politike tako da postane manje tehnokratska, kako na nacionalnom tako i na nivou Evropske unije, uprkos tome što su problemi i sprovođenje politike neizbežno složeniji upravo na nivou Evropske unije. Put ka tome krije se u osnaživanju iskonskih evropskih elemenata demokratije, što bi podrazumevalo, između ostalog, ojačavanje Evropskog parlamenta (na račun Saveta). Treba preduzeti i određene korake u cilju uključivanja društvenih partnera u donošenje odluka i učvršćivanje spona između političkih mera u državama članicama i onima u okviru evropske zone.

Zadatak naprednjaka ne temelji se na tome da odnesu pobeđu čisto akademskim argumentima. Izvesno je da se ne sme podleći neispravnim, iako u određenom smislu utešnim, gledištima da nedemokratske strukturalne sile blokiraju progresivne promene. Suština je u trijumfovanju u značajnim političkim debatama, jer se tako stiče legitimna politička moć za primenu progresivne politike. Oni moraju da osmisle politiku za jedno bolje društvo i, povrh svega, da izgrade jake i trajne saveze za njihovo sprovođenje.

*Prevod sa engleskog:
Sandra Nešović*

*Autori su istraživači Instituta
za makroekonomsku politiku
u Fondaciji Hans-Bekler.*

Branko Milanović

Kako je Kina postala tržišna ekonomija

Ništa od velikih kineskih rezultata ne bi se desilo da kineski lideri nisu doneli ključne odluke u decenijama nakon Maoove smrti.

Možda najvažniji skup ekonomskih odluka u svetu u poslednjih pola veka donet je u periodu od 1976. do 1989. godine, kada je posle Maoove smrti kinesko rukovodstvo odlučilo da promeni kurs i da se fokusira na ekonomski razvoj Kine, a ne na „klasnu borbu“. Promena u fokusu dovela je do stvaranja tržišne ekonomije u Kini, fenomenalnog smanjenja kineskog (a time i globalnog) siromaštva, skoro 20 puta povećanog BDP-a po glavi stanovnika (ne, „20“ nije greška), a na kraju, oko 2015, prevorila je Kinu u najveću ekonomiju na svetu (u uslovima kupovne moći).

Međutim, ništa od toga ne bi se desilo da kineski lideri nisu doneli ključne odluke u decenijama nakon Maoove smrti. Knjiga *Neverovatni partneri* Džulijana Gevirca prikazuje, sa izuzetnom usredređenošću na detalje, ove svetsko-istorijske odluke i fokusira se na ulogu stranih ekonomista u ranim fazama transformacije Kine. Mada knjiga naglašava interakciju i saradnju Kine i drugih zemalja, s kulminativnom tačkom (izuzetno dobro opisanom) predstavljenom jednonedeljnim krstarenjem u avgustu 1985. godine duž reke Jangce na luksuznom brodu sa oko sto kineskih i inostranih ekonomista, među kojima su se kao najvažniji za kasnije kineske reforme pokazali Janoš Kornjai, Vlodi-mjerž Brus i Džeјms Tobin, knjiga je više od toga. Knjiga dokumentuje skoro petnaest godina (od Maoove smrti do 1992) rasprava i političkih odluka o „cilju modela“ kineske ekonomije: odnosi između vlade i preduzeća, uloga plana i tržišta, vlasnička struktura, makroekonomske politike i slično.

Praktično, tada je

„izmišljena“ cela „nova“ kineska ekonomija, od Centralne banke do posebnih ekonomskih zona za državni konglomerat.

Zbog toga je ovo nesumnjivo neophodna knjiga za svakoga ko želi da sazna više o Kini i o tom izvanrednom periodu intelektualnog fermentiranja. (Međutim, nije sve u tom periodu bilo ružičasto: bilo je sukoba i hapšenja u vezi s „Petom modernizacijom“, tu je kućni zatvor za Zao Zijanga, a što je najvažnije i zločin na Tjenanmenu.) Ali ako se prisetime poznate Dengove izjave o Maou, možemo reći da je u periodu od 1976. do 1992. godine 90% stvari bilo ispravno i 10% pogrešno.

Gevirc pokazuje ogromno znanje o Kini (uključujući jezik i pismo Kineza, zahvaljujući čemu koristi brojne kineske izvore) i istraživanje (knjiga ima više od 100 stranica detaljnih fusnota). Razgovarao je s većinom preživelih učesnika u tadašnjim debatama ili prošao kroz njihove arhive. To je ogroman posao koji zaslužuje najveće pohvale.

Ali knjiga ima i „probleme“.

Knjiga je uglavnom hronologija zapisnika sastavljenih na bezbrojnim sastancima, izjava ključnih aktera i slično, a ovaj „hronološki“ pristup često ne dozvoljava čitaocu da od drveća vidi šumu. To jest da shvati da se raspravlja o širim pitanjima. Makar i kao hronika, knjiga se čita dobro, ali imao sam na kraju osećaj da bi Gevirc trebalo da sedne i napiše „histoire raisonnée“ onoga što nam je upravo. Nadam se da će to učiniti jer mislim da vrlo malo ljudi na svetu ima ovaj nivo specifičnih znanja kao Gevirc.

Zatim moram da pomenem možda mali ali

dosadan problem. Knjiga je jednostavno rđavo uređena. Ovo je, naravno, stalni problem u novijim izdanjima. Ali izgleda da niko nije čitao knjigu kao celinu, možda čak ni sam autor. Tako je Zao Renvej otprilike 5-6 puta pomenut na isti način kao „blago obrijan“, drugi kineski ekonomista je približno jednak broj puta predstavljen kao „opsednut“ ekonomijom; prilično je neobično kada se na strani 199 povodom skraćenice KPK, do tog trenutka verovatno iskorišćene nekoliko stotina puta, skreće pažnja čitaocu – da, to je Kineska komunistička partija! To! (Isto se zatim ponavlja na strani 237, kada se objašnjava skraćenica za Kinesku akademiju društvenih nauka, CASS, inače korišćena u čitavoj knjizi.) Možda su neka poglavlja napisana kao nezavisni radovi, a zatim su povezani u ovoj knjizi, ali to i dalje ne opravdava ovaj stepen nemarnosti.

Isto tako, „roba“ u „socijalističkoj robnoj ekonomiji“, izraz koji očigledno Gevirc smatra zbunjujućim, objašnjava se desetak puta – nažalost, pogrešno. Gevirc veruje da je „roba“ „sovjetski eufemizam“ ili „sovjetski izraz“ za „tržište“, ali to nije tačno. To nije sovjetski, već marksistički izraz i zapravo nas vraća Adamu Smitu i razlikovanju vrednosti u upotrebi (dobra) i vrednosti u razmeni (roba). Koristi se u ekonomiji često i danas u smislu „komodifikacija radne snage“ ili „sitna proizvodnja robe“.

Postoje i greške. Kina se nije pridružila MMF-u 1988. godine, već 1980, kada se ponovo pridružila i Svetskoj banci. Štaviše, nije tačno da Kina nije htela da

pristupi ovim institucijama, kao što implicira Gevirc. Pretpostavlja se da joj nije bilo dozvoljeno da bude član, jer su SAD, koje nisu priznale Narodnu Republiku do 1979. godine i koje su imale veto na odlučivanje u Svetskoj banci i MMF-u, blokirale ulazak Kine. Takođe, pregovori na poljskom

Okruglom stolu nisu „razrešili položaja generalnog sekretara Komunističke partije“.

Na kraju, želim da pređem na dva suštinska pitanja.

Gevirc je pomešao, ili barem ne razlikuje, različite reformi u socijalističkim sistemima. Pojednostavljeno, postojale su tri vrste reformi: (1) odnos između centra i preduzeća (da li će preduzeća donositi autonomne odluke o proizvodnji, zapošljavanju itd. ili ne), (2) cene i subvencije (da li će budžetsko ograničenje biti mekše ili će biti ojačano?) i (3) ko je vlasnik (preduzeća kao delovi države ili kao nezavisna privredna društva, ali u državnom vlasništvu, ili će biti privatizovana). Skoro sve istočnoevropske rasprave i reforme do 1985-1987. godine bavile su se prvim dvama problemima. Dakle, to su rasprave o reformi *socijalizma*.

Ponekad je Gevirc svestan toga kada citira Brusa, Ota Šika ili Kornjaija. Isto važi i za kinesku reformu – osim što je Kina, koja je kasnila s reformama u poređenju s većinom zemalja Istočne Evrope od 1976. do 1978. godine, morala početi od nule, ali je bila izuzetno brza, tako da su od sredine 80-ih kineske reforme bile ispred Istočne Evrope. Ali to nisu bile reforme „tranzicije“ (verovatno kapitalizma), što Gevirc ponekad podrazumeva, jer nisu dotakle vlasničku strukturu ekonomije. Njihov cilj bio je da učine preduzeća u državnom vlasništvu (ili u Jugoslaviji, samoupravna preduzeća) efikasnijim i odgovornijim za njihove profite i gubitke; i to je zahtevalo reforme cena.

Tek kada je reformska rasprava dostigla treću fazu, koja logično podrazumeva preispitivanje državnog vlasništva, možemo govoriti o „tranziciji“ ka kapitalizmu.

Nerazlikujući ove različite reforme, Gevirc ponekad imputira reformistima koji žele da smanje državne subvencije i dozvole tržišne cene želju (koju većina njih nema) da ponovo uvedu kapitalizam. Ovo je, naravno, podstaknuto kako naknadnom pameću, tako i nekom teleologijom. Na paradoksalan način, Gevirc tako postupa kao i većina dogmatičkih centralnih planera koji su takođe tvrdili da će svako uvođenje tržišnih cena neminovno vratiti zemlju u kapitalizam. Ova naknadna imputacija je u većini slučajeva pogrešna, a naročito u slučaju istoričara čiji bi cilj trebalo da bude da „uhvati trenutak“ i da objasni motivaciju učesnika kakva je bila u datom trenutku.

Možda poslednji „problem“, koji je pomalo vezan za upravo pomenuti, jeste da je knjiga prilično tanka u svojoj međunarodnoj političkoj dimenziji. Pad komunizma u Poljskoj pominje se kao jedan od faktora koji je mogao dovesti do represije u junu 1989. godine, ali su se kineske reforme odvijale u uslovima velikih previranja u drugim socijalističkim zemljama, započetih dolaskom Gorbačova na vlast 1985. Ovo bi, podjednako, moralo imati uticaj na razmišljanje kineskih ekonomskih i političkih elita.

Gevircovu knjigu svakako vredi čitati i proučavati i mogla bi biti jedan od prvih cigli u toj još neizgrađenoj zgradi globalne socijalističke ekonomske misli u 20. veku, ideji koju Gevirc duguje Bariju Notonu. Postoji li neki kandidat?

Prevod sa engleskog:
Nataša Gavrilović

Autor je poznati ekonomista, jedan od vodećih svetskih stručnjaka za pitanje nejednakosti, profesor na City University u Njujorku, nedavno je objavio knjigu *Globalna nejednakost*.

Aleš Šteger

Solovki, 19. 7. 2017.

Da li je Solovki metafora Rusije? Nalazimo se nadomak polarne granice, na vrhuncu leta.

Rusija je prevelika, previše kompleksna i kontradiktorna da bismo je interpretirali celovitu, zato mnogi pokušavaju da je interpretiraju kroz fraktale, kroz deliće u kojima se navodno ogleda celina. Solovjecka ostrva, arhipelag od šest većih i brojnih manjih ostrva u Belom moru, nedaleko od granice sa Finskom, poslednjih nekoliko godina često je služio kao izabrani kamenčić za razumevanje sveobuhvatnog mozaika. Postoji više razloga za to. Biološki gledano, u pitanju je mali rajski vrt, nekoliko stotina kilometara južno od polarne granice, gde vladaju posebni uslovi i temperature su više nego na kopnu. Na ostrvima ima više od hiljadu slatkovodnih jezera, guste šume i uslovi za život relativno su prijatni. Na više ostrva nalaze se ostaci drevnih kultura koje datiraju iz III ili IV veka pre naše ere. Solovki je, sa svojim monumentalnim manastirima iz XV veka, jedno od najvažnijih verskih centara pravoslavne Rusije, dobar je primer prožimanja sekularne i crkvene moći, velelepna manastirska zidina svedoči o šeststo godina harmonije i konflikata između sekularne i crkvene grane vlasti. U XX veku Solovki je postao prvi probni gulag, majka svih gulaga, kako je zabeležio Aleksandar Solženjicin. Kasnije su ta ostrva bila vojno uporište i od šezdesetih godina nadalje, kada su ljudi opet mogli da se doseljavaju i kada su nastajali obrisi industrijalizacije, ostrvlje je napravilo sledeći korak ka eksperimentu komunističkog čoveka. Zadnjih trideset godina Solovki je izuzetno privlačno mesto za intelektualce, umetnike, izgubljenike i pustolove, bandite tranzicije, turiste i vagabunde odasvuda, mesto sa traumatičnom prošalošću i nejasnom sadašnjošću, a kamoli budućnošću. Da li je Solovki metafora Rusije? Sam se nikada ne bih usudio da to tvrdim. Ne čini mi se ni kao prava polazna tačka za razmišljanje jer ukazuje na velike teorije. Osobito me uznemirava nešto neprirodno krhkije i skromnije, što je izvan velikih teorija koje su krojile sudbinu ovog i sličnih krajeva. Jednostavno me zanima šta me sve čeka, šta ću sve doživeti za dvanaest sati budnosti i posmatranja u mestu koje je vekovima bilo, zapravo, donedavno, nedaleko od kraja sveta.

Probudim se u svetlu.
U izobilju svetla.

Sunce koje je celo veće visilo na nebu, kao jaje na oko, očigledno je u međuvremenu zašlo, ali još je svetlo.

Svetloplavo nebo iza prozora, preko njega putuje par svetloružičastih oblaka.

Na trenutak oglasi se poj ptica, potom sve zajedno potone nazad u osnovno stanje - u debelu, neprobojnu tišinu, toliko gustu da je možemo seći.

Tišina i svetlost u izobilju kakvo ne poznajem.

Tišina i svetlost koje napajaju sve naokolo, da žedan i naizgled nezasićen upija ove osnovne elemente.

Nalazimo se nadomak polarne granice, na vrhuncu leta.

Svaki tren kristalizuje se u raskoši.

Iako me nije svetlost probudila. Niti gusta tišina prostora.

Kao da je jezik postavio most između sna i jave. Ali ne kroz snove, ne kroz slike koje bi nestale čim bih otvorio oči.

Jezik, talasanje, neprestano pomeranje jezika, neumorno unutrašnje govorenje, međusobna zamena reči novim rečima, starih pravaca nepoznatim pravcima kuda jezik hoće.

Pračakanje reči kao pračakanje upravo ulovljenih riba na drvenom dnu čamca.

U slovenačkom i ruskom jeziku postoji ista sinonimna veza između filološkog organa za govor i semantičke mogućnosti imenovanja. Jezik i jezik.

Sinoć sam jeo sirovu ribu, njen slani ukus još mi leži na jeziku.

Njena mast iznutra mi poji telo,

osećam je zajedno sa željom i mirisom koji izlazi iz mene.

Možda sam baš zato za opis onoga što sam osećao dok sam se budio, za osećanje jezika koji me je probudio, a ne svetlosti koja me okružuje, upotrebio sliku tek ulovljenih riba.

Kada to napišem, vidim ih kako se bacaju u svojoj smrtnoj borbi, presijavajući se.

To što vidim kao unutrašnju sliku došlo je iz zapisanog. I zapisano je nastalo iz filološkog osećanja, iz mog tela.

Jezik, kao produžetak tela, kao njegov najpričljiviji organ.

Probudim se u svetlu, želim da budem svetlo.

Probudim se sa ukusom ribe koju sam jeo sinoć i fizički sam preplavljen jezikom.

U međuvremenu je napolju, iza prozora, još više svetla i tišine, toliko svetla da već nejasno razlučujem šumu iza Viktorove kuće, koja stoji na severnom kraju naselja Solovki na najvećem od šest velikih ostrva solovječkog arhipelaga, na jugu Severnog mora.

Geografske oznake ovde su posebno važne. Deo su neprestanog traženja orijentira, markiranja i postavljanja u naizgled bezobličnom i jednakom.

Jezik, jezik tu ima posebnu funkciju. Ne samo da pokušava nemoguće, naime, usidriti nešto što je, po svojoj neuhvatljivoj prirodi, najbliže moru, ali je zadnja utopija i jedini veran pratilac u samoći.

I samoće, mogućnosti za osamu, na ovom arhipelagu - kako se čini - ima napretek.

Ovo je arhipelag samoće.

Samoće u posebnom, netragičnom značenju reči. Samoća, kao sastavni deo svakodnevice, kad činjenica i realnost, kao treći prirodni element, pored svetlosti i tišine leti, pored tame i tišine zimi.

Četvrti element je miris.

Da li je posledica prva tri elementa?

Kako god. Kada smo Maja i ja došli, soba ga nije imala, a već nekoliko sati kasnije bio je prisutan. I od tada ne možemo da ga se otarasimo, koliko god da provetramo.

Ne znam, ne mogu da opišem taj miris.

Taj miris je za mene najjače povezan sa Rusijom.

Sećam se 2000. godine. Putovao sam prvi put u Rusiju, tada vozom, prešli smo granicu i odjednom je bio prisutan taj miris.

Bio je u ogromnom hotelu *Rusija*, blizu Kremļa, nekada najvećem hotelu na svetu sa više od devet hiljada kreveta, koji su kasnije porušili.

Bio je u odeći ljudi koji su me pritisnuli uz sebe, ljubili triput u obraze, u snažnom stisku ruku muškaraca i distanciranom stisku žena.

Bio je u prodavnicama i restoranima, u toaletima, u ruskim salatama i crnom čaju.

Čak i kada sam kasnije došao u Peterburg, uvek se taj miris iznova pojavljivao.

Isprva sam mislio da je to miris perestrojke, miris komunizma u raspadu, miris trupa koje će pre ili kasnije nestati, kada se životinja konačno prefarba u šarene boje i kada proizvode kolhoza i sovhoza, kao i drugih oblika društvene organizovanosti ruskih masa, budu zamenili turbokapitalistički proizvodi.

Ipak, prevario sam se.

Miris je ostao isti i nakon dve deкаде, smem da tvrdim da je važniji i urastao dublje nego što sam isprva mislio.

Prevod sa slovenačkog:
Nina Gugleta

